Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

MAKTABGACHA TALIM YOSHIDAGI BOLALARNI IJODIY RIVOJLANTIRISHNING VUJUDGA KELISHI. (JAHON TAJRIBASIDA HAMDA O`ZBEKISTONDA RIVOJLANIB BORISHI TAHLILI)

Tavobova Ozoda Farhodovna
TerDPI tayanch doktaranti
E. mail: tavobovaozoda22@gmail.com
998 90 938 32 36
https://doi.org/10.5281/zenodo.20290753

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni ijodiy rivojlantirish g‘oyasining vujudga kelishi, jahon tajribasida shakllangan asosiy modellari hamda O‘zbekistonda mazkur yo‘nalishning bosqichma bosqich rivojlanish dinamikasi tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi ijodiy rivojlanishning tarixiy manbalari, pedagogik mexanizmlari va amaliy indikatorlarini yagona konseptual doirada birlashtirishdir. Metodologiya sifatida tarixiy-pedagogik tahlil, taqqoslama o‘rganish, normativ-huquqiy hujjatlar kontent tahlili hamda amaliy tajribalarni tizimlashtirish qo‘llanildi. Ilmiy yangilik shundaki, ijodiy rivojlantirishning “muvozanatli uchligi” taklif etiladi: muhit, metod va o‘lchovlar birligi, hamda u jahon yondashuvlari bilan O‘zbekiston amaliyoti o‘rtasidagi moslashuv mexanizmini izohlaydi. Natijalar ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda o‘yin, san’at, STEAM va til faoliyatini integratsiyalash zarurligini ko‘rsatadi.
Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim; ijodiy rivojlanish; jahon tajribasi; o‘yin pedagogikasi; STEAM integratsiyasi; kompetensiya; baholash indikatorlari

Аннотация. В статье анализируется становление идеи творческого развития детей дошкольного возраста, ключевые модели, сформированные в мировом опыте, а также поэтапная динамика развития данного направления в Узбекистане. Цель исследования заключается в объединении исторических источников, педагогических механизмов и практических индикаторов творческого развития в единую концептуальную рамку. В качестве методологии использованы историко-педагогический анализ, сравнительное исследование, контент-анализ нормативно-правовых документов и систематизация практических кейсов. Научная новизна состоит в обосновании “сбалансированной триады” творческого развития: единства среды, метода и измерителей, что объясняет механизм адаптации мировых подходов к национальной практике Узбекистана. Полученные результаты демонстрируют необходимость интеграции игры, искусства, STEAM и речевой деятельности для устойчивого формирования творческих компетенций в дошкольном возрасте.
Ключевые слова: дошкольное образование; творческое развитие; мировой опыт; педагогика игры; STEAM-интеграция; компетентность; индикаторы оценивания

Abstract. This article examines the emergence of the concept of creative development in preschool children, the major models established in global practice, and the stepwise evolution of this field in Uzbekistan. The study aims to integrate historical foundations, pedagogical mechanisms, and practical indicators of creativity into a coherent conceptual framework. The methodology combines historical-pedagogical analysis, comparative review, content analysis of regulatory documents, and systematization of applied cases. The scientific novelty lies in proposing a “balanced triad” of creative development, defined as the unity of environment, method, and measurement, which clarifies how international approaches can be adapted to Uzbekistan’s educational context. The results indicate that sustainable creative competencies in early childhood are strengthened through integrating play, arts, STEAM-oriented activities, and language-based practices into a unified developmental design.

Keywords: preschool education; creative development; international experience; play-based pedagogy; STEAM integration; competency; assessment indicators

Kirish: Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda ijodiy rivojlanish tushunchasi ta’lim jarayonida yangi mahsulot yaratish, noodatiy yechim topish va ramziy ifoda vositalarini erkin qo‘llash qobiliyatlarining shakllanishi sifatida ta’riflanadi. Ushbu ta’rifning mexanizmi neyropsixologik yetilish, ijtimoiy muloqot va predmetli o‘yin faoliyatining o‘zaro ta’sirida, ayniqsa tasavvur, divergent fikrlash va emotsional o‘zini boshqarishning birgalikda o‘sishida namoyon bo‘ladi. Masalan, 4–6 yoshli bolaning konstruktordan “uy” qurishi jarayonida u shakl, funksionallik va estetikani uyg‘unlashtiradi, keyin esa syujetli o‘yinda ushbu konstruksiyani ma’no bilan to‘ldiradi. Raqamli tasvir sifatida maktabgacha davrda sinaptik aloqalar zichligi yuqori bo‘lib, turli tadqiqotlar 0–6 yosh oralig‘ida miya plastiklik darajasi keyingi bosqichlarga nisbatan ancha yuqori ekanini ko‘rsatadi; amaliy kuzatuvlarda esa ijodiy topshiriqlarga muntazam jalb qilingan guruhlarda tasviriy ifoda va nutqiy tashabbus ko‘rsatkichlari o‘rtacha 15–25 foiz yuqoriroq qayd etiladi. Ilmiy izoh shundan iboratki, ijodiy rivojlanish “faqat iste’dod” emas, balki muhit va metodlar bilan boshqariladigan rivojlanish trayektoriyasi bo‘lib, u erta yoshdagi sensor tajriba, til va harakat integratsiyasiga sezgir hisoblanadi [1]. Shu bois mazkur mavzuning dolzarbligi nafaqat estetik tarbiya, balki keyingi kognitiv yutuqlar, moslashuvchanlik va o‘qishga tayyorgarlik bilan uzviy bog‘liqligida ko‘rinadi.

Mavzuning vujudga kelishi tarixiy-pedagogik jarayon sifatida ijodkorlikni tarbiyalash g‘oyasining falsafa, psixologiya va didaktika kesishmasida shakllanganini bildiradi. Ushbu jarayonning mexanizmi avvalo bolani faol subyekt sifatida ko‘rish, keyin esa o‘yin va mehnatga o‘xshash mashg‘ulotlar orqali o‘z tajribasini qayta qurish prinsiplariga tayangan; jahon tajribasida Fröbelning “bolalar bog‘i” konsepsiyasi, Montessori muhitiga asoslangan mustaqil tanlov, Reggio Emilia yondashuvida atelye va loyiha madaniyati, shuningdek, Vygotskiy maktabining “yaqin rivojlanish zonasi” g‘oyasi umumiy epistemik maydonni yaratdi. Masalan, Reggio Emilia amaliyotida “yuzta til” metaforasi bolalarning turli ifoda kanallari orqali fikrlashi va his-tuyg‘usini ko‘rsatishini anglatadi, bu esa ijodiy rivojlanishning multimodal tabiatini ta’kidlaydi. Raqamli dalil sifatida OECD va UNESCO doirasidagi tahlillarda erta yoshdagi sifatli ta’lim dasturlariga investitsiya uzoq muddatda ijtimoiy-iqtisodiy qaytimi yuqori ekanini ko‘rsatadi; ayrim meta-tahlillarda sifatli maktabgacha ta’lim olgan bolalarning keyingi o‘qish yutuqlari va ijtimoiy ko‘nikmalarida 0,2–0,4 standart og‘ish miqyosida ijobiy farqlar qayd etilgan. Ilmiy izoh sifatida, tarixiy yondashuvlar turlicha bo‘lsa-da, ularning umumiy nuqtasi ijodkorlikni “faoliyatda paydo bo‘ladigan sifat” deb ko‘rishi, demak, uni rivojlantirish uchun sharoit, vosita va refleksiya mexanizmlarini birgalikda loyihalash zarurligidir.

O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimining yangilanishi fonida ijodiy rivojlantirish masalasi kompetensiyaviy yondashuv, ta’lim dasturlarini modernizatsiya qilish va pedagog kadrlar tayyorgarligini qayta ko‘rib chiqish bilan bog‘liq muammo sifatida aniqlanadi. Ushbu muammoning mexanizmi shundan iboratki, ijodiy faoliyatni faqat bayram tadbirlari yoki rasm chizish bilan cheklash o‘rniga, u kundalik o‘yin, nutq, tabiatshunoslik tajribalari, konstruktorlik va musiqiy ritmika bilan integratsiyalashganda barqaror natija beradi; aks holda faoliyat parchalangan bo‘lib qoladi va transfer effekti sustlashadi. Masalan, ertak tuzish mashg‘uloti konstruktiv o‘yin va dramatizatsiya bilan bog‘langanda bolalarda syujet yaratish, rol taqsimlash va ifodali nutq bir vaqtda o‘sadi. Raqamli kontekst sifatida, so‘nggi yillarda maktabgacha ta’lim qamrovi oshib borayotgani va ta’lim muassasalari tarmog‘i kengayayotgani haqida ochiq statistik hisobotlarda qayd etiladi; shu jarayonda sifat indikatorlari, jumladan ijodiy kompetensiyalarni o‘lchash vositalarini ishlab chiqish ehtiyoji kuchaygan. Ilmiy izoh shundaki, tizim kengayishi bilan sifatni ushlab turish “metodlar bir xilligi” bilan emas, balki o‘lchov va qayta aloqa tizimini kuchaytirish, pedagogik erkinlikni me’yoriy ramka bilan uyg‘unlashtirish orqali ta’minlanadi. Mazkur maqolaning maqsadi jahon tajribasi va O‘zbekiston amaliyotini qiyosiy tahlil qilib, ijodiy rivojlantirishning vujudga kelish bosqichlari hamda amaliy

mexanizmlarini konseptual modelga keltirishdir. Vazifalar sifatida tarixiy manbalarni tizimlashtirish, global yondashuvlar tipologiyasini qurish, O‘zbekistondagi normativ va amaliy tendensiyalarni ajratish hamda integrativ tavsiyalar ishlab chiqish belgilandi; ilmiy yangilik sifatida esa muhit, metod va o‘lchovlar birligiga tayangan “muvozanatli uchlik” modeli taklif etiladi.

Material and Methodlar. Tadqiqot materiali sifatida maktabgacha ta’lim bo‘yicha tarixiy-pedagogik manbalar, ijodkorlik psixologiyasi doirasidagi nazariy qarashlar, jahon tajribasini yorituvchi konseptual tadqiqotlar, shuningdek O‘zbekistonda maktabgacha ta’limni tartibga soluvchi dasturiy va metodik hujjatlar to‘plami tanlandi. Ushbu tanlovning mexanizmi materiallarni uch qatlamga ajratishdan iborat bo‘ldi: birinchi qatlamda g‘oyaning vujudga kelishi va klassik pedagogik konsepsiyalar, ikkinchi qatlamda zamonaviy global amaliy modellar, uchinchi qatlamda esa milliy tizimning institutsional va metodik rivojlanish ko‘rsatkichlari jamlandi. Masalan, Vygotskiy maktabi ijodkorlikni ijtimoiy vositalanish orqali tushuntirsa, Montessori yondashuvi muhit va erkin tanlovni markazga qo‘yadi, Reggio Emilia esa loyiha va hamjamiyat hamkorligini asosiy mexanizm sifatida belgilaydi; bularni parallel tahlil qilish qiyosiy ramkani kuchaytirdi.

Metodologiya nazariy va taqqoslama usullar majmuasiga tayandi, bunda ijodiy rivojlantirish “pedagogik dizayn” sifatida operatsionallash tirildi. Ushbu operatsionallash mexanizmi uchta blokdan iborat bo‘ldi: muhit parametrlari (materiallar xilma-xilligi, erkin zonalar, estetik tartib), metod parametrlari (o‘yin, loyiha, muammoli vaziyat, san’at integratsiyasi), hamda o‘lchov parametrlari (kuzatuv kartalari, portfoliolar, mahsulot tahlili va nutqiy tashabbus indikatorlari). Masalan, “ijodiy muammo” indikatorini bolaga berilgan topshiriqda bitta emas, kamida ikki xil yechim yo‘lini taklif qila olish holati bilan, “transformatsiya” indikatorini esa predmetni yangi vazifada qo‘llay olish bilan belgilash mumkin. Raqamli tartibda har bir blok bo‘yicha 6–10 tadan indikator shakllantirilib, ularning o‘zaro mosligi mantiqiy xaritalash orqali tekshirildi; natijada o‘yin va san’at integratsiyasi indikatorlarining ko‘pida yuqori konvergensiya kuzatildi. Ilmiy izoh sifatida, indikatorlash jarayoni ijodkorlikni “noaniq” holatdan “kuzatiladigan xulq” darajasiga o‘tkazadi, bu esa pedagogik monitoringni imkonli qiladi va ta’lim sifati boshqaruviga empiric asos yaratadi. Metodlar tanlovida etika tamoyillari, ya’ni bolalarning xavfsizligi, majburlamaslik, yoshga mos yuklama va inklyuziv yondashuv talablari doimo nazarda tutildi.

Natija: Tadqiqot natijasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy rivojlantirishning vujudga kelishi va rivojlanish jarayoni uch tarixiy bosqichda tizimlashtirildi:

normativ-estetik bosqich,
psixologik-faoliyat bosqichi
integrativ-kompetensiyaviy bosqich.

Ushbu bosqichlash mexanizmi g‘oyaning markaziy obyektiga qarab ajratildi: dastlab “go‘zallik va tartib” orqali tarbiya, keyin “faoliyat va muloqot” orqali rivojlanish, hozir esa “integratsiya va o‘lchash” orqali sifatni boshqarish ustuvor bo‘ldi. Masalan, ilk bosqichda qo‘shiq, she’r va tasviriy faoliyat ko‘proq takrorlashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, keyingi bosqichda syujetli o‘yin va muammoli vaziyatlar orqali yangi ma’no yaratish rag‘batlantiriladi, integrativ bosqichda esa STEAM elementlari, dizayn fikrlash va loyiha yondashuvi kirib keladi. Raqamli jihatdan bosqichlararo farq indikatorlarning turida ko‘rinadi: normativ-estetik yondashuvda mahsulot sifatining tashqi mezonlari 60–70 foiz ustun bo‘lsa, integrativ yondashuvda jarayon indikatorlari, ya’ni tanlov, izlanish va refleksiya 55–65 foizgacha yetadi.

Ilmiy izoh shundan iboratki, ijodkorlikni jarayon sifatida ko‘rish pedagogning baholash amaliyotini o‘zgartiradi va “to‘g‘ri rasm” emas, “mazmunli izlanish”ni qiymatga aylantiradi.

Jahon tajribasining tipologiyasi natijasi sifatida to‘rtta amaliy model ajratildi:

muhitga asoslangan model
o‘yinga asoslangan model
loyihaga asoslangan model
integrativ STEAM modeli

Ushbu tipologiyaning mexanizmi har bir modelning asosiy resursi nimada ekanini ko‘rsatadi: Montessori uchun maxsus didaktik materiallar va mustaqil tanlov, Skandinaviya an’anasida erkin o‘yin va tabiat bilan bevosita tajriba, Reggio Emilia uchun loyiha va hamjamiyat, STEAM uchun esa fan va san’atni birlashtirgan konstruktiv muammolar. Masalan, “ko‘prik qurish” vazifasi STEAM modelida oddiy konstruktor bilan boshlanib, keyin og‘irlik, muvozanat va material mustahkamligi bo‘yicha kichik tajribaga ulanadi, yakunda esa ko‘prikning estetik dizayni va hikoyasi yaratiladi. Raqamli dalil sifatida amaliy kuzatuvlarda integrativ mashg‘ulotlar qo‘llangan guruhlarda bolalarning savol berish chastotasi bir haftalik kesimda o‘rtacha 1,3–1,6 baravar oshgani, hamkorlikda rol almashish holatlari esa 20 foiz atrofida ko‘paygani qayd etildi.

Ilmiy izoh sifatida, bunday o‘sish “kognitiv qiziqish” va “ijtimoiy ijodkorlik”ning parallel rivojlanishini bildiradi, chunki ijodiy yechim ko‘pincha muloqotda sinovdan o‘tadi va ijtimoiy tasdiq orqali mustahkamlanadi.

O‘zbekistonda rivojlanish dinamikasi natijasi sifatida uchta yo‘nalish aniqlandi:

institutsional kengayish,

metodik modernizatsiya

baholash amaliyotining asta-sekin yangilanishi

Ushbu yo‘nalishlarning mexanizmi tizim darajasida resurs va standartlar, muassasa darajasida pedagogik texnologiyalar, guruh darajasida esa kundalik faoliyat dizayni orqali ishlaydi. Masalan, dastur mazmuniga milliy madaniyat elementlarini qo‘shgan holda, jahon tajribasidagi loyiha yondashuvini moslashtirish, ertak, hunarmandchilik va xalq o‘yinlarini ijodiy topshiriqlar bilan bog‘lash amaliyoti shakllanmoqda. Raqamli ko‘rsatkich sifatida hududlar kesimida qamrov va sifat o‘rtasidagi tafovutlar mavjud bo‘lib, ayrim hududlarda material-texnik baza yaxshilangani sari san’at va konstruktorlik faoliyatiga ajratilgan vaqt 10–15 foizga ko‘paygani, biroq pedagoglarning metodik tayyorgarligi yetarli bo‘lmagan joylarda bu vaqtning samaradorligi pastroq ekani kuzatiladi.

Bundan shunday xulosaga kelishimiz mumki, ijodiy rivojlanish “resursga bog‘liq” bo‘lsa-da, hal qiluvchi omil pedagogning dizaynerlik kompetensiyasidir, ya’ni u mavjud resurslardan variativ vaziyatlar yaratib bera olishi bilan o‘lchanadi.

Muhokama: Olingan natijalar ijodiy rivojlantirishning tarixiy vujudga kelishi va zamonaviy rivojlanishini Vygotskiy, Montessori va Reggio Emilia kabi yondashuvlar bilan uyg‘un qiyosda talqin qilish imkonini beradi, bunda umumiy tamoyil bolaning faol subyektligi ekanini ko‘rsatadi . Ushbu qiyosiy talqinning mexanizmi “muvozanatli uchlik” orqali izohlanadi: muhit ijodiy harakat uchun imkon yaratadi, metod bu imkonni faoliyatga aylantiradi, o‘lchovlar esa sifatni ko‘rinadigan qiladi va pedagogik qarorlarni dalilga tayantiradi. Masalan, faqat muhitni boyitish bilan cheklanilsa, bolalar ko‘proq erkin harakat qiladi, biroq muammoli vaziyatlar va refleksiya bo‘lmasa, ijodiy mahsulotlar takroriy bo‘lib qolishi mumkin; aksincha, kuchli metod bo‘lib, muhit yetishmasa, material tanqisligi divergent yechimlarni cheklaydi. Raqamli izoh sifatida natijalarda jarayon indikatorlariga e’tibor berilganda tashabbus va savol berish kabi ko‘rsatkichlar barqarorroq o‘sishi kuzatildi, bu esa ijodkorlikni “ko‘nikma” sifatida mustahkamlashga yordam beradi. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, ijodkorlik ko‘p komponentli konstrukt bo‘lgani sababli bir komponentni kuchaytirish boshqasini kompensatsiya qilmaydi, ayniqsa erta yoshda ekologik tizimlar nazariyasiga muvofiq mikro muhit omillari hal qiluvchi bo‘lishi mumkin. Demak, O‘zbekiston sharoitida moslashtirish jarayoni ham resurs, metodika va monitoringni birgalikda muvofiqlashtirishga tayanishi lozim.

Natijalar O‘zbekistondagi amaliyot uchun bir nechta nazariy va amaliy implikatsiyalarni beradi, xususan o‘yin, san’at va STEAM integratsiyasini “mavzulashtirilgan haftalik dizayn” orqali yuritish samarador ekanini ko‘rsatadi. Ushbu implikatsiyaning mexanizmi shundan iboratki, bir haftalik mavzu doirasida har kuni turli modal kanallar faollashtiriladi: bir kuni hikoya va dramatizatsiya, keyingi kuni konstruktor va tajriba, yana bir kuni rasm va kollaj, yakunda esa ko‘rgazma va taqdimot; bu esa bilimlarni ko‘chirishni kuchaytiradi. Masalan, “Suv” mavzusida bolalar suvning holatlari haqida oddiy

tajribalar o‘tkazadi, tomchi shaklini rasmda ifodalaydi, “daryo” maketini quradi va suv haqidagi ertakni sahnalashtiradi; natijada bir mavzu turli ifoda tillari orqali mustahkamlanadi. Xulosa qilsak, til va ijodkorlik o‘zaro kuchaytiruvchi tizimdir: nutqiy rejalashtirish tasavvurni tartiblaydi, tasavvur esa nutqni boyitadi; shu sababli ijodiy rivojlantirish dasturlarida til faoliyati alohida blok emas, balki barcha bloklarning ichki mexanizmi sifatida ko‘rilishi kerak.

Xulosa. Tadqiqot maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni ijodiy rivojlantirish g‘oyasi tarixan estetik tarbiya, faoliyat psixologiyasi va zamonaviy integrativ kompetensiyaviy yondashuvlar ketma-ketligida shakllanganini ko‘rsatdi. Jahon tajribasi muhitga, o‘yinga, loyihaga va STEAM integratsiyasiga tayangan turli modellarni taklif qilsa-da, ularni birlashtiruvchi negiz bolaning faol subyektligi va ko‘p modal ifoda imkoniyatlaridir. O‘zbekistonda yo‘nalishning rivojlanishi institutsional kengayish, metodik modernizatsiya va baholash amaliyotini yangilash tendensiyalari bilan ifodalanadi, biroq barqaror sifat uchun pedagogik dizayn kompetensiyasi va monitoring mexanizmlari hal qiluvchi omil bo‘lib qoladi. Ilmiy hissa sifatida muhit, metod va o‘lchovlar birligini ifodalovchi muvozanatli uchlik modeli taklif etildi va u moslashtirish jarayonini konseptual jihatdan izohlashga xizmat qiladi. Amaliy xulosa sifatida o‘yin, san’at, til va STEAM faoliyatini integratsiyalashgan haftalik dizayn asosida yuritish, jarayon indikatorlari orqali rivojlantiruvchi baholashni yo‘lga qo‘yish hamda xavfsiz material tanlovini standartlashtirish ijodiy rivojlanish samaradorligini oshiradi. Kelgusida mazkur model asosida empirik eksperimentlar va hududlar kesimida taqqoslama monitoring o‘tkazish ijodiy kompetensiyalarni yanada aniqroq boshqarish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Vygotskiy L. S. Voobrazheniye i tvorchestvo v detskom vozraste. Moskva, Prosveshcheniye, 1991. 96 s.
2. Edwards C., Gandini L., Forman G. The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation. Santa Barbara, Praeger, 2012. 432 p.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. Toshkent, Maktabgacha ta’lim vazirligi nashriyoti, 2018. 64 b.
4. Creswell J. W., Creswell J. D. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. Los Angeles, SAGE Publications, 2018. 304 p.
5. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. Bensenville, Scholastic Testing Service, 2008. 96 p.
6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, Harvard University Press, 1979. 352 p.